

ç) Häzirki zaman işligi

245-nji gönükme. Okaň. Has gara ýazylan işlikleriň nähili soraglara jogap bolýandygyny aýdyň.

Biziň Serdarymyz

Saparmyrat Türkmenbaşy Türkmen döwletiniň **baky** Prezidentligine **saýlandy**.

Saparmyrat Ataýewic Nyýazow 1940-njy ýylyň 19-njy fewralynda Aşgabat şäherinde eneden **dogulýar**. Onuň kakasy Atamyrat Nyýazow, ikinji jahan urşuna gidýär we şol uruşda gahrymanlarça wepat **bolýar**. Ejesi Gurbansoltan Atamyradowa haly kärhanasynda işleýär. Saparmyradyň Nyýazmyrat we Muhammetmyrat atly doganlary bolupdyr. Olar 1948-nji ýylda Aşgabat şäherinde güýçli ýer yrananda heläk bolýarlar.

Uly maşgaladan ýeke özi galan Saparmyrady babasy Gurbangeldi aga Gypjaga alyp **gaýdýar**. Ol ýedinji klasy Gypjak obasyndaky mekdepde **tamamlaýar**. Soňra Saparmyrat Ataýewiç 1957-nji ýylda Aşgabat şäherindäki 20-nji orta mekdebi oňat bahalar bilen **gutarýar**.

S. Jumalyýew «Saparmyrat Nyýazowyň çagalyk we mekdep ýyllary».

-ýar, -yär goşulyp, şu wagt bölüp duran hereketi aňladýan işlikler häzirki *zaman* işlikleridir. Häzirki *zaman* işligi **näme edýär?, näme edýärler?** diýen soraglara jogap bolýar.

Bulardan **-ýar** ýogyn çekimlili, **-yär** inçe çekimlili işliklere goşulýar.

Meselem: *oka - okaýar, okaýarlar,*

bil - bilýär, bilýärler.

246-nji gönükme. Okaň we öten, häzirki zaman işliklerini aýdyň.

Maýa 3-nji klasda okaýar. Ol hemişe sapaklaryna gowy ýetisýär.

Şu ýyl Maýanyň durmuşynda ýatdan çykmajak waka holdy.

Ol ýurdumyzda geçirilen "Garaşsyzlygyň merjen däneleri" diýen bäsleşige gatnaşdy.

Ol birinji orna mynasyp boldy.

247-nji gönükme. Hekaýany okaň we hazirki zaman işliklerini depderiňize göçürüp, olaryň nähili soraga jogap bolýandygyny aýdyp beriň.

Ajaýyp sungat

Garaşsyz, Baky Bitarap Türkmenistanymyzda toýlar toýa ulaşýar.

Indi halkymyz toýy toý, baýramy baýram ýaly geçirýär. Bize şeýle uly bagty mähriban Serdarymyz Saparmyrat Türkmenbaşy hem-de Onuň döreden Garaşsyzlygy berdi. Maý aýy ajaýyp baýramlara baýdyr.

Her ýylyň maý aýynyň soňky ýekşenbesinde halkymyz mähriban Serdarymyzyň ýörite Permany bilen haly baýramyny belleýär. Haly halkymyzyň guwanjy hem buýsanjy hasaplanýar.

Haly öz gözbaşyny gadymyýetden alyp gaýdýar. Türkmen halysy özüniň owadanlygy we nepisligi bilen görenleri haýran galdyrýar.

Türkmen öz halysy bilen dünýäde giňden tanalýar.

Gelin-gyzlarymyzyň, dokaýan ajaýyp halylary dünýäde öz söýgüsini gazanýar. Ol ajaýyp sungatdyr.

«Güneş» žurnaly.

Nepis, haryt sözleriniň manysyny sözlükden öwreniň.

gadymyýet

248-nji gönükme. Köp nokatlaryň deregine häzirki zamanyň degişli goşulmasyny ýazyp, aşakdakylary göçüriň.

Ötur...	öwren...
ýaz...	diňgle...
oka...	yzarla...
bil...	barla...
ylga...	derňge...
işle...	çyz..
getir...	gez...
gel...	oýna...
gör...	al...

tut...

çyk...

249-nji gönükme. Şygry labyzly okaň. Ondan peýdalanyň, Watanymyz hakda beýannama ýazyň we zaman şekilleriniň aşagyny çyzyň.

Bu — Türkmenistan

Asmany nurly,

Topragy zerli,

Saçagy barly,

Ol ajap mekan,

Aýt, nirekän?!

Bu - Türkmenistan.

Öňki çölüstan,

indi gülüstan,

Pajarlap ösýän,

Ol ajap mekan,

Aýt, nirekän?!

Bu - Türkmenistan.

Azat, bagta baý,

Nebit, pagta baý,

Taryhy dessan,

Ol ajap mekan.

Aýt, nirekän?!

Bu - Türkmenistan.

Gadamy batly,
Şanly, şöhratly,
Bäş welaýatly
Dostlukda berkän,
Ol ajap mekan,
Aýt, nirekän?!
Bu - Türkmenistan.

H. Nurmyradow.

250-nji gönükme. Okaň, çyzygyň çep tarapyndaky sözleriň yzyna **-ýar, -yär** goşulanda, olaryň soňundaky **k, t** sesleriniň, haýsy seslere öwrülýändigini aýdyň.

Işlet	işledýär
okat	okadýär
aýt	aýdýär
ýatlat	ýatladýär
git	gidýär
howluk	howlugýär
öjük	öjügýär
daryk	darygýär

K, t sesleri bilen gutarýan köp bogunly we käbir bir bogunly işliklere **-ýar, -yär** goşulanda, **k, t** sesleri **g, d** sesleriňe öwrülýär.

Meselem: *okat - okadýär, howluk - howlugýär, et - edýär.*

251-nji gönükme. Göçüriň. Nokatlaryň deregine häzirki zaman işliginiň goşylmasyny ýazyň.

K, t sesleriniň **g, d** seslerine öwrülýändigini unutmaň.

1. Ol gaty howluk... .
2. Siz näme üçin daryk...syňyz?
3. Olar gitdigiçe öjük...ler.
4. Mugallymymyz bize köp zatlar öwret...
5. Elimiň boş wagtlarynda, men jigimi oýnat...yn.
6. Bizi Berdiniň uly dogany Sona okat... . Sizi kim okat...?
7. Bizi ertir şäherdäki açylan täze sergä äkit...ler. Sergi türkmen suratkeşleriniň işine bagyşlanýar.
8. Gözel eje yün tüýt...

Aýt, gaýt, et, git işlikleri bir bogunly bolsalarda **-ýar, -ýär** goşulanda, olaryň soňundaky **t** sesi **d** sesine öwrülýär.

Meselem: aýt-aýdýar, gaýt-gaýdýar, et-edýär, git-gidýär.

252-nji gönükme Göçüriň. Köp nokatlaryň deregine häzirki zaman goşulmasyny ýazyň.

1. Bu waka hakynda Sapar aýt... .
2. Biz okuw gutarandan soň gaýt...ys.
3. Okuwçylar ertir obamyzyň ekin meýdanyna gezelenje git...ler.
4. Meniň jigim gaty akylyly, ol köp kömek et...

meýdan

253-nji gönükme. Şu işlikleri häzirki zamana öwürüp, hersine işli bir sözlem ýazyň.

Aýt, et, gaýt, git.

Nusga: Ol saňa: «Tertipli bolmaly» diýip aýdýar.

Häzirki zamanyň ýokluk şekili düýp işlik bilen **-ýar, -ýär** goşulmasynyň arasyndan **-ma, -me**

getirilip ýasalýar.

Meselem: *gelyär-gelmeýär, barýar-barmaýar, gidýär-gitmeýär, çykýar-çykmaýar.*

254-nji gönükme. Okaň, häzirki zamanyň ýokluk şekilinde gelen işlikleri aýdyň.

1. Aman bu gün hiç ýere gitmeýär.
2. Biz olary görýäris, emma olar bizi görmeýarler.
3. Biz ertir gaýdýarys, bu gün gaýtmaýarys.
4. Merediň näme aýdýandygy ýadyma düşmeýar.
5. Biz wagtymyzy biderek geçirmeýäris.
6. Biz mekdebimiziň ýanyndaky ekinleri suwsatmaýarys.
7. Akyllý, edepli, tertipli çagalara käýemeýärler, olary gowy görýärler. Çagalar,, edepli, tertipli boluň!

255-nji gönükme. Göçüriň. Häzirki zaman işliginiň barlyk şekilini çyzygyň çep tarapynda, ýokluk şekilini sag tarapynda ýazyň.

Gelyärler, gelmeýärler, oýnamaýarlar, gaýdýarlar, çykýarlar, gayýýarsyň,
gitmeýärsiň, bilýärin, barmaýaryn, durmaýarsyňyz, eşitmeýär, diňleýär, seredýäris.

N u s g a :	gaýdýarlar	oýnamaýarlar.
--------------------	------------	---------------

256-nji gönükme. Göçüriň. Nokatlaryň deregine häzirki zamanyň ýokluk şekiliniň degişli goşulmasyny ýazyň.

Ylga...ýar	bil... ýär
gel... ýär	daşa...ýar
bar...ýar*	al...ýar
dur...ýar	sora...ýar
git...ýär	çek... ýär
çyk...ýar	gör... ýär
dinle...ýär	oýna...ýar

seret...ýär	otur...ýar
ýat...ýar	işle... ýär

N u s g a : *ylgamaýar, gelmeýär.*

257-nji gönükme. Okaň. işligiň häzirki zamanynyň barlyk we ýokluk şekillerinde gelen işlikleri tapyp, olaryň nähili soraglara iogap bolýandygyny aydyň.

1. Biz öz Garaşsyz Türkmenistanyň söýýäris. Halal zähmet çekýänleri, Watanymyza peýda getirýänleri hormatlaýarys, ýaltalary bolsa söýmeýäris.
2. Sen ertirki ýaryşa gatnaşýarmyň? Men ertirki ýaryşa gatnaşmaýaryn, şähere gidýärim.
3. Men gazeti okaýaryn.
4. Ýolagçylar bu gün ugramaýar, ertir ugrayarlar.
5. Eziz ýurdumyzda türkmen bedewleriniň günü bellenilýär.

258-nji gönükme. Hekaýajygy okaň. işligiň häzirki zaman şeklini tapyp, dilden aydyň.

Ýasajyk bagbanlar

Watanymyz Turkmenistany bagçylyga öwürmek üçin hemmeler işleýär.

Biz hem öz mekdebimiziň daş-töwereğine agaç nahalaryny oturdýarys.

Okuwçylar ýasajyk bagbanlar hökmünde olara gözegçilik edýärler. Wagtynda suwaryp, düýplerini ýumşadýarlar. Sebäbi bag-bakjany hemişe iýdedip durmaly.

Bagban sözüniň manysy näme? Sözlükden öwreniň.

Häzirki zaman işliginiň ýöňkeme bilen üýtgeýşi

Häzirki zaman işligi belli bir ýöňkemedä bolýar. Munuň ýöňkeme göşulmalary aşakdakylardyr:

Ýöňkemeler	Göşulmalary	Mysallar	
		Barlygy	Ýoklugy
Birligi:	-yn, -in	okaýar-yn, bilýär-in	okamaýar-yn, bilmeýär-in
1.	-syn, sin	okaýar-syň, bilýar-siň	okamaýar-syň, bilmeýär-siň
2.		okaýar, bilýä	okamaýar, bilmeýär
3.			
Köplügi:	-ys, -is	okaýar-ys, bilýär-is	okamaýar-ys, bilmeýär-is

1.	-syňyz,	okaýar-syňyz,	okamaýar-syňyz,
2.	-siňiz	bilýär-siňiz	bilmeyär-siňiz
3.		okaýar, bilýär	okamaýar, bilmeyär

259-nji gönükme. Göçüriň. häzirki zamanyň birinji ýöňkemesiniň birligindäki işlikleriň aşagyna bir çyzyk, Köplügindäki işlikleriň aşagyna iki çyzyk çyzyň.

1. Men çagalara degişli çeper eserleri okaýaryn. Okaýan eserlerimiň adyny, ony ýazanyň familiýasyny,

çykan ýylyny, eseriň esasy gahrymanlaryny depderime ýazýaryn.

2. Biz özümizden ululary sylaýarys. Olaryň öwütlerini, nesihatlaryny diňleýäris.

3. Biz bu gün okuwdan soň öýe gitmeýäris, medeniýet öýüne ýygnanýarys.

260-nji gönükme. Okaň, ikinji ýöňkemäniň birliginde we köplügünde gelen häzirki zaman işliklerini depderiňize göçüriň.

1. Siz eliňiziň boş wagtlarynda ene-ataňyza kumekleşýärsiňizmi?

2. Sen sapaklaryňa oňat ýetişýärsiňmi?

3. Sen gazete ýazylýarsyňmy?

4. Siz körpeler üçin ýazylan goşgulary okaýarsyňyzmy?

5. Siz okuwçylardan edilýan talaplary doly berjaý edýärsiňizmi?

6. Mekdepde geçirilýän köpçülik işlerine işeňňir gatnasýarsyňyzmy?

Siz diwar gazetini cykarýarsyňyz. 01 aýdýar, sen ýazýarsyň.

diwar

261-nji gönükme. Okaň, häzirki zamanyň üçünji ýöňkemesiniň birliginde we köplügünde gelen işlikleri aýdyp beriň.

Garaşsyz Türkmenistan Watanymyz toý toýlaýar.

Dünýäniň dürli künjegine düşen türkmen türkmeni gutlaýar. Türkmenigine buýsanýarlar, guwanýarlar.

Biziň halkymyz dürli ýurtlardan gelen myhmanlanry kabul edýärler.

Olar bilen Garaşsyz döwletimiziň barha kuwwatlanmagy we dünýä halklarynyň agzybir, parahalt ýaşamaklary üçin pikir alyşýarlar.

262-nji gönükmä. Häzirki zamanyň birinji, ikinji we üçünji ýöňkemesindäki şu işlikleriň hersine degişli bir sözlem düzüp, depderiňize ýazyň.

Ýazýaryn, işleýärsiňiz, gelýär, bilýäris, oturýarlar.

-yň, -syň, -ys, -syňyz ýogyn çekimlili, -in, -iň, -is, -siňiz, -ler inçe çekimlili işliklere goşulýarlar.

Meselem: *alýar-yn, alýar-syň, alýarys,*

alýar-syňyz, gelýär-in, gelýär-siň, gelýär-is, gelýär-siňiz, gelýär-ler.

263-nji gönükmä. Göçüriň, nokatlaryň deregine birinji ýöňkemaniň birliginiň we köplüginin degişli goşulmasyny ýazyň.

Alýar... göterýär...

bilýär... görýär...

gelýär... işleýär...

gidýär... oturýar...

cykýär... barlaýar...

ýazýar... cykarýar...

oýnaýar... aýdýar...

düzýär... gözleýär...

N u s g a : alýaryn, alýarys,

Häzirki zamanyň birliginde we köplüginde getiren sözleriňizden dört sanysyny sözlem içinde ulanyp, depderiňize ýazyň.

264-nji gönükme. Häzirki zamanyň ikinji ýöňkemesiniň birligiňdäki şu işlikleriň gapdalyndan olaryň köplüginde getirin we depderiňize ýazyň. Olardan dört sanysyny ulanyň, sözlem düzüň.

Barýarsyň, gelyärsiň, durýarsyň, howlugýarsyň, cykýarsyň, bilýärsiň, getirýärsiň, göterýärsiň, diňleýärsiň, eşidýärsiň, barlaýarsyň, ýazyarsyň, okaýarsyň, işleýärsiň.

Nusga: barýarsyň — barýarsyňyz, gelyärsiň — gelyärsiňiz, ... Siz nirä barýarsyňyz?

265-nji gönükme. Aşakdakylary göçüriň. Nokatlaryň deregine deňişli ýöňkeme goşulmalaryny ýazyň.

Men oturýar...	Sen oturýar...
Men oturmaýar..	Sen oturmaýar...
Men gidýär...	Sen gidýär...
Men gitmeýär...	Sen gitmeýär...
Men aýdýar...	Sen aýdýar...
Men aýtmaýar...	Sen aýtmaýar...
Men seredýär...	Sen seredýär...
Men seretmeýär..	Sen seretmeýär...

266-nji gönükme. Köp nokatlara derek deňişli ýöňkeme goşulmasyny ýazyp, depderiňize göçüriň.

Biz-alýar...	Siz alýar...
Biz almaýar...	Siz almaýar...
Olar alýar...	Olar almaýar..
Biz getirýär...	Siz getirýär...
Biz getirmeýär..	Siz getirmeýär...
Olar getirýär...	Olar getirmeýär....
Biz gaýdýar...	Siz gaýdýar...
Biz gaýtmaýar...	Siz gaýtmaýar...
Olar gaýtmaýar.	Olar gaýtmaýar....

267-nji gönükme. Okaň we häzirki zaman şekilinde ulanylan işlikleri, olaryň haýsy ýöňkemededigini , goşulmalaryny aýdyň.

Watanymyzyň öz milli goşuny bar. Esgerlik ýaşyna ýetenler goşun gullugyna gidýärler.

Bu gün hem esgerlige ugradylyş dabarasy bolýardy. Biz ýaş ýigitleriň ýygananan ýerine barýarys.

Amanyň agasy, onuň ýoldaşlary bilen salamlaşýarys.

— Siz haçan ugraýarsyňyz?

— Biz bu gün gitmeýäris. Bu gün goşun gullugyna çagyrylan ýigitleriň hemmesi şu ýere ýygnanýar.

Biz ertir ugraýarys.

Ertesi gün biz ýene geldik. Ata-eneler hem geldi. Saz çalyndy, oňlan-gyzlar tans edýärler.

Sagat üçde awtobus gelýär. Men agam bilen, beýleki oňlanlar bilen hoşlaşýaryn. Awtobus -gulluga çagyrylanlary welaýat merkezine alyp gitdi.

Hekaýanyň mazmunyna görä özüňizden sözbaşy tapyň.

268-nji gönükme. Aşakdaky häzirki zaman işliklerini üç ýöňkemäniň birligi we köplüginde üýtgediň.

Ýaryşýar, görkezýär, begenýär, guwanýar, gidýär.

N u s g a :

Birligi:

Birligi:	Köplügi:
1. Men gidýärim,	Biz gidýäris.
2. Sen gidýärsiň,	Siz gidýärsiňiz.
3. Ol gidýär,	Olar gidýärler.